

УДК 378.015.31:39:7

НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ЕТИЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ВНЗ

В. В. Мухіна

Статтю присвячено питанням формування духовного, етичного та соціального розвитку особистості студента вищого навчального закладу. Виділено й описано характерні особливості студентського віку. Визначені шляхи залучення студентської молоді до народної спадщини і культури. Автор доходить висновку, що народні традиції виступають джерелом пізнавальної діяльності, духовного збагачення, допомагаючи особистості усвідомити своє покликання, визначити систему соціальних цінностей.

Ключові слова: народні традиції, народне мистецтво, культура, освіта, духовно-естетичний розвиток, соціальний розвиток, особистість, студент, соціалізація.

Постановка проблеми. Актуальність даної теми визначається відродженням традицій, ідеалів свободи, добра, справедливості. У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті відзначається: «Головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства». Багатогранні й багатоаспектні завдання трансформації сучасного суспільства наполегливо вимагають глибокого осмислення цілей його розвитку як у суспільно-політичному і соціально-економічному, так і в духовному та морально-етичному плані. Цілеспрямоване підвищення загального рівня духовності суспільства є необхідною умовою формування гармонічної особистості, умовою подальшого посилення матеріальних і духовних основ сучасного життя, подолання негативних явищ, що знайшли відбиток у проявах знецінювання соціальних та моральних цінностей.

Сучасна освіта передбачає підвищення рівня культури особистості, її духовно-моральне збагачення. Саме у системі вищої освіти молоде покоління повинне постійно переходити на вищі щаблі культури, збагачуючись базовими загальнолюдськими вічними цінностями. Моральне, духовне формування особистості відбувається шляхом засвоєння

суспільно-історичного досвіду людства в процесі предметно-практичної діяльності, засвоєння соціально-етичних норм та загальнолюдських гуманістичних відносин в цілому. Ці норми чітко зафіксовані в народних традиціях, в яких зосереджені кращі риси, якості особистості, моральні ідеали, прийняті в соціумі, що забезпечують його виживання і активне функціонування. Народні традиції, в яких акумулюється колективне знання етносу, є сховищем колективної пам'яті, яка проявляє себе в формах духовної і матеріальної культури: усних і письмових творах народної творчості, діалектного мовлення, художньо-прикладному мистецтві. Тому народні традиції можна розглядати як найважливіший елемент формування духовно-етичного та соціального розвитку особистості студента.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. У визначенні сутності духовної культури, духовного розвитку мали значення наукові ідеї Н. Долгої, Т. Ткачової, В. Долженко, Г. Шевченко. Теоретичне обґрунтування значущості виховання духовних цінностей у студентській молоді ВНЗ здійснили І. Бех, Є. Бондаревська, І. Зязюн, А. Капська, В. Кірсанов, О. Олексюк, Г. Сагач, Т. Тюріна та ін. Методологічну розробку сутності загальнолюдських і національних цінностей здійснили такі вчені: М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Соловйов, В. Розанов, Е. Жильсон, Е. Кассирер, Д. Тичин та інші.

Не зважаючи на широку освітленість проблеми духовно-морального розвитку особистості у сучасній науково-педагогічній літературі, не втрачає свою актуальність питання формування морально-етичних принципів і переконань майбутніх фахівців, їх життєвих цілей і цінностей, адже студентський вік – період інтенсивного розвитку індивідуальних особливостей молодого людини. Тому так важливо скоординувати зусилля усіх підрозділів вищих навчальних закладів задля успішного виховання у юнацтва духовної культури.

Метою статті є характеристика народних традицій як важливого елементу духовного, етичного та соціального розвитку особистості студента ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складні соціально-економічні та політичні зміни, що відбуваються в країні, поглиблюються кризою в етичній і духовній сфері життя людини. У сучасних умовах здійснюється критична оцінка культурної спадщини та використання його у вирішенні нових завдань, що постають перед суспільством, відповідно до потреб певних соціальних груп, особливо молоді. Сьогодні вища освіта орієнтована не тільки на формування фахівця з високим рівнем професійної майстерності, здатного до самовдосконалення, розвитку в майбутньої діяльності, до творчого, інноваційного вирішення завдань, а

також на розвиток духовно-моральних якостей особистості через прилучення до високих зразків народних традицій.

Загальновідомо, що народні цінності в духовній сфері – це величезне інтелектуальне багатство і невичерпний резерв відтворення загальнолюдських цінностей, культурних і моральних традицій народів. Саме через мистецтво як систему певних матеріально-духовних цінностей можна сприйняти особливості естетичного освоєння світу. Мистецтво – одне з основних складових простору культури, поряд з правом, мораллю, релігією, філософією. У ньому людина розкриває себе, втілює в зовнішніх формах свою внутрішню сутність і збагачує даний йому світ результатами творчої переробки тих елементів, які були почерпнуті їм з об'єктивної реальності. Вплив народного мистецтва на особистість обумовлений його поліфункціональним та культуротворчим характером, за допомогою якого суб'єкт стає носієм національних цінностей, котрі він співвідносить з власними естетичними ідеалами й прагненнями.

Тому, кажучи про гармонійний розвиток, важливо пам'ятати, що будь-який вид мистецтва – це сфера формування культури особистості та область освоєння культурної спадщини у всіх формах його прояви: національного, регіонального, загальнолюдського, історичного. Це складна система, яка є джерелом осягнення духовної культури як минулого, так і сьогодення.

Зазначимо, що концепція культури, побудована на основі розгляду людини як суб'єкта діяльності, включає в саме поняття всі сфери людської життєдіяльності. Це пов'язано з характеристикою культури, як сфери самоствердження і розвитку сутнісних сил людини. При цьому розвиток і вдосконалення людської діяльності сприяє і вдосконаленню культури, тому що в процесі діяльності відбувається закріплення наявних культурних зразків самим індивідом як суб'єкта цієї діяльності. Тому звернення до ідеї творчої самореалізації особистості в діяльності за допомогою освоєння культурної спадщини дозволяє нам розглядати феномен культури як якісну характеристику окремої особистості. Більше того, подібне трактування зводить категорію культури до сукупності таких елементів людської діяльності в усіх соціальних сферах і продуктів цієї діяльності в будь-якій формі (ідей, теорій, відносин та ін.), які висловлюють сутнісні сили людини, міру його наближеності до соціуму. При цьому рівень культури індивіда розглядається як ступінь розвитку її сутнісних сил, здатність до самовдосконалення, освоєння певних соціальних відносин (в т.ч. професійних) і адаптації до суспільних вимог. Є очевидним, що

найпривабливіша риса народної культури – це її дивовижне розмаїття, самобутність, неповторність. Розвиваючи особливості своєї культури, кожен народ уникає наслідування і копіювання, створює свої форми організації культурного життя. Розвиток народної культури завжди відбувається в умовах соціальних протиріч, боротьби прогресивних традицій з відсталими консервативними явищами. «Для кожного народу своя культура – гарант життя; саме вона підтримує духовний і інтелектуальний потенціал нації, виступає пульсом творчої діяльності людини, зміцнює духовне здоров'я народу, створює його національно моральний ідеал, допомагає інтегрувати в соціумі». При цьому важливо, що народна культура має яскраво виражену соціальну спрямованість, яка вказує на засоби зв'язку індивіда і суспільства, наступність різних поколінь [3].

Є підстави вважати, що соціалізуюче значення народної культури полягає в наступному:

По-перше, розвиток культури створює умови для вдосконалення людської особистості, де індивід може максимально проявити свою ініціативу, творчість, самодіяльність, самостійність, необхідних для ефективної соціалізації.

По-друге, в процесі розвитку культури особистість виступає як суб'єкт культурно-історичного процесу, тобто не просто засвоює досвід попередніх поколінь, але відтворює його і привносить в цей досвід свою лепту, що також забезпечує індивіду ефективну інтеграцію в суспільстві.

По-третє, чим більшу роль відіграє особистість в розвитку культури, тим більш безпосередня його діяльність в цьому напрямку, тим більшого значення набуває для неї культурну спадщину, що дозволяє нам говорити про формування людини культури і громадянина своєї країни.

Отже, культури без людської особистості не існує. Слід зазначити, що процес становлення особистості відбувається вже в існуючому культурному контексті, при її безпосередньому впливі на індивіда. Тому можна стверджувати, що людина в цій взаємодії є об'єктом впливу культури, а вірніше, світу культури. При цьому важливо, що сприйняті форми діяльності, або будь-які загальні норми культури, організовують свідому волю окремої людини, впорядковують її прояви зовні. Однак, суб'єктом культури, носієм соціально-людської діяльності особистість стане лише там і тоді, коли сам почне здійснювати цю діяльність.

Слід мати на увазі, що процес розвитку особистості в будь-якому віковому періоді визначається, в першу чергу, особливостями соціальної ситуації розвитку. Багато вчених відзначають, що в умовах нестабільності суспільства, саме підлітки і юнаки більшою мірою сприйнятливі по

відношенню до того, що відбувається в різних сферах життя та найбільш гостро і безпосередньо реагують на нові для нашого суспільства соціальні проблеми. У цих умовах традиційний конфлікт поколінь, проблема батьків і дітей проявляється, мабуть, особливо гостро. У зв'язку з цим, всім суб'єктам соціокультурного простору, безпосередньо зацікавлених в повноцінному особистісному розвитку студентів, важливо забезпечити відповідні умови для цього розвитку.

У процесі осмислення соціально-психологічних особливостей студентів ми звернулися до сутності поняття «студент». Цей термін латинського походження, в перекладі означає ретельно працюючий, що займається, тобто оволодіває знаннями. Як відомо, час навчання у вузі збігається з періодом юності, який Г. Андреева відносить до дотрудової стадії соціалізації. До проблеми вивчення студентів вчені підходять з різних позицій. Так, науковець Ю. Самарін відзначає в розвитку студентської молоді ряд характерних рис і протиріч соціально-психологічного характеру. Як правило, у цей період людина визначає свій майбутній життєвий шлях, опановує професію і починає пробувати себе в різноманітних сферах життя; самостійно планує свою діяльність і поведінку; активно відстоює самостійність суджень і дій [2].

Треба врахувати, що студент як людина певного віку та як особистість характеризується з трьох сторін:

- з психологічної, яка є єдністю психологічних процесів, станів і властивостей особистості. Головне в психологічній стороні - психічні властивості (спрямованість, темперамент, характер, здібності), від яких залежить протікання психічних процесів, виникнення психічних станів, прояв психічних утворень. Однак, вивчаючи конкретного студента, треба враховувати особливості кожного індивіда, його психічних процесів і станів;

- з соціальної, в якій втілюються суспільні відносини, якості, породжувані приналежністю студента до певної соціальної групи, національності і т.д;

- з біологічної, яка включає тип вищої нервової діяльності, будову аналізаторів, безумовні рефлекси, інстинкти, фізичну силу, статуру, риси обличчя, колір шкіри, очей, зріст і т.д. Ця сторона в основному приречена спадковістю і вродженими задатками, але у відомих межах змінюється під впливом умов життя [2]. Розуміння та інтерпретація цих сторін розкриває якості і можливості студента, його вікові та особистісні особливості. Так, якщо розглядати студента як людину певного віку, то для нього, згідно з дослідженнями вченого Б. Ананьєва, будуть характерні найменші величини латентного періоду реакцій на прості, комбіновані і словесні

сигнали, оптимум абсолютної та різницевої чутливості аналізаторів, найбільша пластичність в утворенні складних психомоторних та інших навичок. Порівняно з іншими віковими групами в юнацькому віці відзначається найвища швидкість оперативної пам'яті і переключення уваги, вирішення вербально-логічних задач і т.д. [1]. Таким чином, студентський вік характеризується досягненням найвищих, «пікових» результатів, які базуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного, соціального розвитку. Це час спортивних рекордів, початок художніх, технічних і наукових досягнень. Перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією – з іншого, виділяють цей вік як центральний період становлення характеру і інтелекту. Студентський вік – це період найсприятливіших умов для розвитку інтелектуальних і фізичних сил. Але нерідко одночасно проявляються труднощі між цими можливостями та їх дійсною реалізацією. Безперервно зростаючі творчі можливості, розвиток інтелектуальних і фізичних сил, які супроводжуються і розквітом зовнішньої привабливості, приховують в собі деякі ілюзії. Цей вік, за твердженням Б. Ананьєва, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини [1].

Без сумніву, вища освіта має великий вплив на психіку особистості та її розвиток. За час навчання у вузі, при наявності сприятливих умов, у студентів відбувається розвиток всіх рівнів психіки. Вони визначають спрямованість розуму людини, тобто формують склад мислення, який характеризує професійну спрямованість особистості.

Безперечно, народне мистецтво відкриває великі можливості для соціалізації студентської молоді, так як при ознайомленні з ним відбувається розширення знань народних традицій, історії, звичаїв народу, розвиток творчої уяви, фантазії, художньо-образного та асоціативного мислення.

Дослідник В. Кудін стверджує, що «виховання художньої культури, утворення естетичних поглядів, формування громадянина починається зі сприймання і розуміння краси, як і життя, так і в мистецтві». Саме народне мистецтво об'єднує чуттєве й логічне, спрямовуючи емоції на підготовку майбутнього педагога. Тому заняття народним мистецтвом потребують розвитку образності художнього мислення студента та його емоційно-мотиваційної сфери [3].

Як відомо, прогресивні традиції і звичаї, що склалися в далекому минулому, як свідчить досвід народу, вчать бути справедливими, чесними, виявляти повагу до старших, оберігати і вчити молодших; допомагають

розвивати вправність, кмітливість, дружелюбність, ошадливість, скромність і правдивість та інші подібні цим розумові, поведінкові та моральні якості, формування яких буде активно сприяти адаптації в соціумі. Високо оцінював духовні і трудові традиції народу та їх використання в педагогіці А. Макаренко. Педагог В. Сухомлинський називав народ вічним джерелом педагогічної мудрості. Підкреслюючи педагогічну та соціальну значимість обрядів і традицій, слід зауважити, що їх система дуже широка, вона включає в себе свята, ритуали, церемонії, зміст яких закладено в творах усно-поетичного, музичного, ігрового, декоративно-прикладної творчості, містить в собі великий виховний і соціалізує потенціал.

Визначимо шляхи залучення студентської молоді до народної спадщини і культури. Один з них – досвід попередніх поколінь, що передається з уст в уста: від старших ми дізнаємося про старовинні звичаї і традиції, свята, культурі побуту. Інший шлях залучення студентів до народної культури – постійне збагачення його теоретичними знаннями через читання художньої літератури, перегляд реалістичних за своїм змістом фільмів, знайомство з науковою літературою, предметом якої є культура народу, його звичаї і традиції. Третій шлях – безпосередню участь в різних народних святах і традиціях, підтримання дотримання тих чи інших звичаїв, бо тільки те залишається в пам'яті, що проходить через серця і стає частиною власного життя. Четвертий – відтворення народної культури через взаємовідношення членів соціуму в різних видах діяльності студентів (навчання, дозвілля, праця, спілкування, гра). Не має сумнівів, що вищий навчальний заклад, як центр культурного життя, може організувати це відтворення у різних формах позанавчальної діяльності (клубна, гурткова, участь студентів у роботі студентських об'єднань, творчих студій, участь у заходах). На наш погляд, найважливішими завданнями сучасного періоду організації позанавчальної діяльності у вищих навчальних закладах є створення умов для всебічного творчого розвитку особистості, залучення студентів до національно-етнічних традицій і цінностей, національно-культурної самоідентифікації особистості.

Отже, народні традиції як одна з форм пізнання дійсності забезпечує духовно-етичний та соціальний розвиток особистості студента, впливає на розвиток елементів творчого мислення, соціальну активність, внутрішній світ, індивідуальні й професійні норми поведінки та виступає джерелом пізнавальної діяльності, духовного збагачення, допомагаючи особистості усвідомити своє покликання, визначити систему соціальних цінностей.

Література

1. Ананьев Б. Г. О психологических эффектах социализации / Б. Г. Ананьев // Человек и общество. Проблемы социализации индивида. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1971. – С. 145–167.
2. Андреева Г. М. Социальная психология : учеб. для высш. учеб. заведений / Г. М. Андреева. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 364 с.
3. Кудін В.О. Мистецтво і духовний світ молоді. – К., 1983. – 96с.

НАРОДНЫЕ ТРАДИЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО И СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В. В. Мухіна

Статья посвящена вопросам формирования духовного, нравственного и социального развития личности студента высшего учебного заведения. Выделены и описаны характерные особенности студенческого возраста. Определены пути привлечения студенческой молодежи к народному наследию и культуре. Автор приходит к выводу, что народные традиции выступают источником познавательной деятельности, духовного обогащения, помогая личности осознать свое призвание, определить систему социальных ценностей.

Ключевые слова: народные традиции, духовно-эстетическое развитие, социальное развитие, личность, студент, социализация, образование

FOLK TRADITION AS AN ELEMENT OF FORMATION OF SPIRITUAL, MORAL AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE STUDENTS' PERSONALITY IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

V. V. Mukhina

The article is devoted to the formation of spiritual, moral and social development of the individual higher education institution students. The characteristics of college age are identified and described. The ways of attracting students to the national heritage and culture are defined. The author concludes that the popular traditions appear to be the source of cognitive activity, spiritual enrichment, helping the personality to realize his vocation and define the system of social values.

Keywords: Folk traditions, spiritual and aesthetic development, social development, personality, student, socialization, education.

Мухіна Вікторія В'ячеславівна – аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: viktoriy.m3@gmail.com

Mukhina Victoria Vyacheslavivna – Postgraduate student of Social Pedagogy and Social Work Department of Donbas State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine). E-mail: viktoriy.m3@gmail.com